

ok és maszkok

Pécsi Sándor (1922–1972)

Tavaly március 18-án múlt ötven éves. Az alábbi összeállítás szerkesztője ebből az alkalomból elkezdett egy írást Pécsi Sándor elmúlt tíz évéről, melynek tanúja volt. Novemberben akart bemenni a Madách Színház próbájára, élvezettel figyelni, hogyan alakul a *Falstaff* – ez a ragyogó szerep egy egyszerű művész színpadi megformálásában.

A próbákon már nem láthatta.

November 4-én bement a rádió: meghalt Pécsi Sándor.

Nehezen hittük el. Most gondoljunk mégis az élő Pécsi Sándorra, s idézzük fel immár az elmúlt három évtizedet.

„Különb akartam lenni, mint mások. Tisztán emlékszem, hogy kilencéves koromban drága jó nagyanyám egyszer igazságtalanul megpofozott. Sértettségemben két alternatíva állt előttem. Vagy öngyilkos leszek, vagy megmutatom. Megmutatom, hogy nagy ember leszek, és akkor majd szégyellni fogják ezt a pofont. Nem az öngyilkosságot választottam, a másik út praktikusabbnak tűnt. Esztendőkönn keresztül papnak készültem. Tízennégy éves voltam, határozotam; nem az egyház, hanem Thália papja leszek.”

(*Film Színház Muzsika*, 1961.

A Lelkes Évával folytatott beszélgetésből)

Szülei akaratára a sárospataki kollégiumba került. Érettségi után a jogra iratkozott, két szemeszter után azonban otthagya. Rendezőgyakornok lett a filmgyárban. Ezután jelentkezett a Színiakadémiaira, fel is vették. 1944-ben fejezi be színi tanulmányait. Egy vizsgaelőadására így emlékszik vissza Dalos László 1969-ben a *Film Színház Muzsika* című lap *Színészarcok* sorozatában megjelent írásában: „Ott állt egy zömök s már akkor kopaszodó fiatalember a Zeneművészeti Főiskola kistermének színpadán, s mondta egy naiv, tiszta ember megbékélő mondatait (egy emberölés miatt halálra ítélt szegedi parasztot játszott, bizonyos Karácsony Jósikát, akinek egy éjszakája

volt már hátra az életből, a siralomházbéli) – ott állt egy végzős színinövendék, s ahogy állt, ahogyan lépett, amint csizmájához vagy a borospohárhoz nyúlt: minden gesztusa, játéka ma is előttem van. Emlékszem, arra a kérdésre kerestem közben a választ: kit utánoz? Nem utánozott senkit. Kihez hasonlít? Nem hasonlított senkihez. Akkor még így nyomtatták ki a nevét a színlapra: Péchy Sándor.”

1945-ben Miskolcon, Sátoraljaújhelyen, Szombathelyen játszott, majd 1946-ban jelentkezett a Művész Színházba. Meghallgatták. Felvételének körülményeit így idézi fel Dalos László az előbb említett írásban:

„Mi mindent játszott vidéken? Például a nagyapát az egyik divatos vígjátékíró darabjában. Jó, menjen fel a színpadra, mondjon belőle valamit. Ekkor elővett a zsebéből egy darabka ceruzát, a szájába tette, középre, és elkezdett nagypapásan motyogni... Mit játszott még? Ficsúrt a *Liliomban*. Tessék... Ekkor a bal sarkába csúszott le a ceruzadarab, úgy mondta a szöveget. Egyre jobban tetstett. Amikor pedig a ceruzacsikk a szája jobb sarkába vándorolt és fölfelé meredt, mint egy hajdan elegáns szipka, ő pedig mondani kezdte az *Éjjeli menedékhely* bárójának szerepét – már teljes volt a sikere. Szerződötték.”

1946

Giraudoux: *Trójában nem lesz háború*

„A színpadon félsötét, aki beszél, alig látszik. De ha látszanék is, a közönség ezt az új színészarcot még amúgy sem ismerné. A nevet sem: Pécsi Sándor. Ki ez? Fialat, öreg? Honnan jött? A nézőtérre zizeg a színlap az emberek kezében, félsötétben böngészik a szerepet játszó, ismeretlen színész nevét. A szerep az árbocmester szerepe Giraudoux művében, a *Trójában nem lesz háború*ban. Ki ez, aki ilyen erővel láttat, meleg tájat láttat, felforrat emberpárt láttat egy szűk és bizony megkopott nézőtérre, oly távol az akháj és trójai vízekről? Mert a Művész Színház akkori nézőtere kopott volt, az emberek lelke pedig szűk még a művészet befogadására.

Alig múlt el akkor még a háború Pestről és a világból. De a nézőtérre izgatott keresgélés kezdődött a félsötétben a színlapon: ki játssza az árbocmestert? Ki játssza így? Pécsi Sándor. A nevét egy csapásra így ismerte meg félsötétben a közönség. S mire utána eljátszotta ugyan-

ebben a színházban a másikat, a főszerepet, az Anouilh-féle *Euridiké*ben Dulac rípacsnízigazgató szerepét, az erőszakos és ravaszt, a kispolgárba kevert művészt, már mindenki, aki itt színház iránt érdeklődik, tudta Pécsi Sándort.”

(*Mátrai-Betegh Béla megemlékezése a Magyar Nemzetben*, 1972)

1950

Szuov: *Szabad a pálya*

„Nap mint nap lelkes taps zúgott fel a Madách Színház nézőterén. Pécsi Sándor a darab legfontosabb szerepét, egy szovjet professzor nagyszerű figuráját kelti életre. Félelmetes zsonglőr ez a művész! Dermesztő csendet tud teremteni a színpadon egyetlen éles, sivító hanggal, egyetlen furcsán groteszk, hirtelen mozdulattal is. Amikor pislogva, hamiskásan mosolyog, akkor is éreznünk kell rajta, hogy megingathatatlanul kemény, mint valami szikla. Vidám és hangos, mint egy gyerek. Hadarva, ordítva is mer beszélni a színpadon, nevetése sokszor nyers, mint egy üvöltés, mégis az élet egyszerű emberi igazsága árad minden hangjából és mozdulatából. Ideges beszédtempója súlyos, méltóságos hangzásúvá változik a kellő pillanatban. A szovjet ember megrendíthetetlen biztonságát és becsületet egyszerűségét életigaz színekben idézi elénk.”

(*Színház és Muzika*, Szegi Pál)

Osztrovszkij: *Farkasok és bárányok*

„Pécsi egészen kiválóan alkotta meg Csugunov dickensi, kívül-belül elmcokolódott figuráját. Csugunovja jól érzi magát a piszokban, olyan ember, akit a szinte termékeny, szinte egészségesen burjánzó, vérbő romlottság jellemez. Mégis minden mozdulata, minden szava Osztrovszkij célját sugározza: nemcsak elriaszt a rossztól, hanem felkelti bennünk a vágyat az erkölcsi, szellemi tisztaság iránt.”

(*Magyar Nemzet*, Antal Gábor)

1952

Lope de Vega: *A hős falu*

„Tanulságos megfigyelni azt a sokoldalúságot, amellyel kialakítja Mengo figuráját. Hanghordozása, mozgása, arcjárása, jelmeze, rengeteg részletmunkával fölépített alakítása teljesen egységes, mert minden mozzanata ugyanazt a társadalmi s lelki tartalmat fejezi ki. Gro-

teszk, tragikus és végtelenül szeretetreméltó egyszerre.”

(*Színház- és Filmművészet*, Sebestyén György)

1954

Csehov: *Három nővér*

„Pécsi olyan megrázó erővel vetíti elénk az elvetélt professzor lezüllesztésének folyamatát, hogy tragédiája csaknem föléje nő három hűgáénak. Harmadik felvonásbeli monológja egy akarattalan, kisiklott ember haszontalan önámítását és összeroppanását jeleníti meg, a teljes kétségbeesés felé vezető úton.”

(*Népszava*, Kárpáti Aurél)

„Megmutatja egy férfielet teljes összeroppanását az álmoktól a szégyenteljes valóig. Egy ember csökken itt törpévé, aki végül is szívzaggatóan csendes tragikummal tologat kocsiban saját gyermekeként egy valószínűleg idegen porontyot.”

(*Magyar Nemzet*, Mátrai-Betegh Béla)

1955

Sarkadi Imre: *Szeptember*

„Az előadás legnagyobb élménye Pécsi Sándor öreg Siposa. Vékonyszálú, szürke hajától kopott csizmájáig egy tömbből faragott ember. Ellentmondó vonásokat ötvöz egységes jellemben. Nemcsak az alak jelenét éleli át velünk, hanem belénk itatja múltját, egész életútját, és arra készít, hogy jövőjén, sorsán is gondolkodjunk.”

(*Színház- és Filmművészet*, Bacsó Péter)

Pagogyin: *A Kreml toronyórája*

„Lenin szerepét Pécsi Sándor alakítja. Jó lenne, ha ezt az alakítást a Színművészeti Főiskola filmre venné; már pusztán pedagógiai szempontból is kár volna, ha Pécsinek ezt a szerepét nem örökítenék meg. Ha van igazi színészi átlényegülés, az övé az ebben a szerepben. Elsősorban arról van szó, hogy egy igen markáns színészegyéniség minden jól ismert és sajátos vonása hogyan hangolódik át, hogyan nyer egyenként új értéket, és összességében hogyan formál új jellemet. Ez a derű, amit most Lenin egy-egy mosolya sugároz, rokon sok mindenben Pécsiével; de: egy árnyalattal keserýesebb, komolyabb, és semmi fölény vagy gúny nincs benne. Vagy: Pécsi az életben is ideges, izgékony, ún. motorikus alkat; a belső

tűznek, nyugtalanságnak ezek a megnyilvánulásai most hirtelen megállásokkal, feszült figyelemben szoborra merevedésekkel párosulnak, hogy annál nagyobb szenvedéllyel érvényesüljenek megint.”

(*Irodalmi Újság*, Mesterházi Lajos)

1956

Gorkij: *Éjjeli menedékhely*

„Pécsi Lukájának egyszerűsége abból fakad, hogy ő is elesett ember, de olyan, aki szeretné megérteni az emberek dolgait. Népies, de passzív ez az egyszerűség, cselekedetekben nem képes megnyilvánulni... Pécsi – valóban virtuóz remekléssel – mondatról mondatra azt a jólelkű öregembert ábrázolja, aki segíteni vágyásból hazudik.

(*Színház- és Filmművészet*, Eörsi István)

1957

Figueiredo: *A róka meg a szőlő*

„Emberség, derű, szelíd szomorúság, a gondolat ragyogó, elbűvölő villanása, az igazsághoz való állhatatos ragaszkodás jellemzi játékát.”

(*Magyar Ifjúság*, Kemény György)

„Pécsi Sándor művészi erejű rabszolgája fájalmában és lázadásában a legtökéletesebb. Utolsó monológjával egy villanás alatt a valóság drámájába oldja a mesét, pátosza megrázó.”

(*Film Színház Muzsika*, Sándor Iván)

1959

Molière: *Tudós nők, Scapin fursfangjai*

„Jellegzetesen komédiás alkat vagyok. Arlecchino-típus, aki a szabad ég alatt szeretne játszani. Bizonyára nagy hasznomat vették volna a reneszánsz olasz piacokon.” (*Galsai Pongrác: Öltözötükör*)

„Pécsi Sándor a *Tudós nők* Chrysalejaként és Scapin tarka ruhájában egyformán kitűnő: szellemes és mulatságos. Scapin népi hős voltát és esendő emberi botlásait valamiféle cinkos »értsük meg egymást emberek« mosollyal kapcsolja össze, s ahol nem elég könnyed, egy pajkos szemvillanással azt is pótolja.”

(*Nők Lapja*, Földes Anna)

1960

Arthur Miller: *Pillantás a bídrol*

„Talán furcsának tűnik, de először a kezéről szeretnék írni. Ha szobrász lennék,

kifaragnám. Beszédés, szuggesztív erejű keze van. Laposak, metszettek a körmei. Ujjhegyei pedig olyanok, mint a dobverők. Örökké mozognak, valamiféle belső nyugtalanságát levezetve, hüvelykujjával a többi ujján dobol. Civilben gyakran és színpadon pedig olyankor, mikor Eddie Carbone a sétából hazatérő Catherine-t várja. Olyan siettető, az idő végére váró mozdulat ez. A nyugtalan ember ritmusa.”

(*Film Színház Muzsika, Lelkes Éva*)

„Pécsi Sándor remekművű alakításában csakugyan a figura halkszavú emberi tisztasága: ez fogja meg először az embert. Az egyértelmű tisztaság. Amely fölé már az első pillanatokban valami sűrű s majd egyre sűrűsödő végzettség nő. Kezdetben alig vannak gesztusai, hangjában majdnem semmi moduláció; lassú léptetésű, fáradt ember; az emberi életút szeptemberében jár. El se hinnék neki, hogy föl fog izzani, majd lánggra lobban. Ez a szobornyugalmú férfi? S a csoda ott bomlik ki előttünk. Gyorsabbak lesznek a mondatok, a taglejtés megszaporodik, a hang fölsattan – és ha keresnénk is, hasztalan, nem találunk a tegnapi vagy tegnapelőtti Pécsi Sándort. Ugyanaz a művész és mégsem az. Eddie Carbone ő, akin betelik a törvény, aki eszelősen kéri, követeli, vívná vissza becsületét, aki »nem volt tisztán jó, de tiszta volt, mert hagyta, hogy teljes mértékben kiismerjék«. Az eszköztelenségnek az a foka, amelyet alakításában csodálunk, csak azé a művészé lehet, aki minden eszköz birtokában van. S a többletnek is, amely csak nagy egyéniségek sajátja.”

(*Film Színház Muzsika, Dalos László*)

*

„Tudom jól, hogy a *Hamlet* Poloniusa nem sikerült; hogy a *Lorenzaccióban* az öreg Strozzi szerepét nem tudtam jól megformálni. Nagy fájdalom ez számomra, mert én nem attól vagyok boldog, hogy Eddie Carbonét jórészt megoldottam, én attól vagyok nyugtalan, hogy Polonius nem sikerült. Azért kínos küzdelem ez számomra, mert ilyenkor úgy érzem, készületlen vagyok, s a premier rámtör, s én kétségbeesetten megkapaszkodom bevált fogásaimban. Ilyenkor tolakodnak elő a modorosságok, a manírok. Ez a küzdelem, a tiszta kifejezéssel való birkózás talán csak a szobrász munkájához hasonlítható. Csakhogy itt az anyag a színész egyénisége, teste, ezt kell

faragni, formálni, alakítani, hogy a drámai gondolatot tisztán fogalmazhassa meg az alakítás.”

(*Film Színház Muzsika, beszélgetés Illés Jenővel*)

1962

Tennessee Williams: *A vágy villamosa*

„... Itt megpróbáltam szinte Eddie ellenpólusát megformálni, szinte annak ellenképét, a férfias keménységgel szemben költészetet, naiv hitet, lírát, félszeg férfiaságot ábrázolni. Talán könnyebb dolog volt, mint máskor, mert itt sokat adhattam önmagamból is, egyéniségemből, emlékeimből, legsajátabb gyötrelmeimből.”

(*Film Színház Muzsika, Illés Jenő cikkében*)

„Mitch-csel, a dráma egy kevésbé jelentős figurájával Pécsi Sándor csodát tesz. Ezt az együgyű, jóindulatúan naiv nagy gyermeket az író teremtette önmaga fölé emeli, s a legátlászóbb helyzetben is meg tudja óvni a nevetségességtől, a hangsúlyt emberi tartására helyezve.”

(*Film Színház Muzsika, Hámosi Ottó*)

Gogol: *A revizor*

„Pécsi Sándor polgármestere harsány és parlagi, ravasz és okos, vesztegető és

megvesztegethető, gyáva, alázatos és úrhatnám. Olyan ember, aki először ugrik be a látszatoknak, mert a legtöbb a takar-gatnivalója. Megkoronázza a lopásoknak, az erőszakosságnak, a gonosz önkénynek azt az egész világot, melyet a cár atyuska neve szentesít. Nagy színészi szenvedély fűti át polgármester-alakját, szinte a figurára tör és magával ragadja a nézőt az erőszakoskodás és az úrhatnám-ság kemény elítéléséig.

(*Film Színház Muzsika, Barabás Tibor*)

1963

Shaw: *Tanner John házassága*

„... Mendozája ismét nagy alakítás. A Sierrában részvénytársasági alapon rablóbandát szervező útonálló, az elfuserált filozófus, a reménytelen szerelmes, az előzékeny házigazda, a vitaklubvezető és a nagygazemberek ellen acsarkodó kisgazember száz arcú játékhősét szelleme-sen, svádával, ízes eredetiséggel eleveníti meg.”

(*Esti Hírlap, Dersi Tamás*)

1964

Gorkij: *Kispolgárok*

„Percsihin csupa gyermekség, líra, és én – szinte alig élhettem ki a színpadon lírai

Pécsi Sándor mint Lenin Pagogyin A Kreml toronyórája című drámájában (Madách Színház, 1955) (MTI fotó – Farkas Tamás felvétele)

énemet. ... a gyerekkoromat sem! Most vagyok negyvenkét éves, és hosszú ideig alig játszottam nyolcvan éven aluli szerepet. Nos, Percsihin nem fiatal, de tulajdonképpen gyerek. Imádja a szabadságot. Imád repülni, mint a madár. Ifjúi énémet álmodhatom vissza majd a színpadra. Azt mondják, hogy aki korán levelel gyerekcipőjét, sohasem nővi ki azokat. De ezt én vállalom . . .”

(*Film Színház Muzsika, a Nagy Juditnak adotti nyilatkozatból*)

„Humoros vonásaival együtt szánalmasságában is megindító Pécsi Sándor Percsihinje. Nem valamiféle félnótás csavargó, hanem az élet egyszerű igazságait megérző ember, aki a maga módján felette áll az egész kispolgári tenyészetnek.”

(*Népszava, Szombathelyi Ervin*)

1967

Scarnicci-Tarabusi: *Kaviár és lencse*

„Pécsi Sándor egyetlen megszakítatlan lendülettel viharzik át a három felvonáson. Pillanatonként változik a szerepen belüli szerepei szerint, a magára öltött nagyvonalúságból előugrik a kicsinyesség, magabiztosságából a felszavazottságtól való félelem. De mindezt átszínezi az alaptermészetét meghatározó emberség.”

(*Film Színház Muzsika, Kürti László*)

„Harsog, sír, hörög, turbékol, nem is a közönségnek, saját magának és az együttesnek handabandázik. Figurája a lelemény hőse, az elpusztíthatatlan életerő, a nagyszerű mediterrán spontaneitás diadala.”

Dürrenmatt: *A nagy Romulus*

(*Esti Hírlap, Dersi Tamás*)

„Az est kimagasló élménye nagy színészünk, Pécsi Sándor a címszerepben. Olyan »kis Romulusból« indít, hogy csakugyan rászolgál a gyalázatos császár névre, s végül is jelentékeny, ha nem is rokonszenves emberré nő, akinek a tragédiája éppen abban rejlik, hogy bohózati véget ér. Pécsi színművészhez méltóan valósítja meg a szerző legfőbb előírását: »az én alakjaim csak belülről ábrázolhatók.« Oroszlánrésze van egy emlékezetes színházi este élményében.”

(*Népszava, Rajk András*)

A „Film Színház Muzsikában” Illés Jenőnek adott nyilatkozatában így vall magáról, egy szerepre való felkészüléséről:

„Nem klasszikusokon nevelkedtem, csak a XX. század klasszikusai foglalkoztattak engem, ők vonzanak, az ő gondolataik állnak közel hozzám időben és lélekben egyaránt. Módszerem talán nincs is, ösztönökből indulok ki. Először engedem eláradni magamon az ábrázolandó figurát, hogy aztán mondatról mondatra megkomponálhassam a mozgás és a beszéd egységét, ritmusát, erejét, modulációit. Néha elég csak a saját tapasztalatomra hagyatkozni, de az is előfordult már, hogy egyszer, amikor részt kellett alakítanom, végigjártam az alvilági lebujokat, és figyeltem a berúgott embereket.”

1969

Németh László: *Papucsbűs*

„Kivételes színészi teljesítmény, az azonosulás csodája; nem tudunk hinni Sebőnek. Nem hisszük el, amit Sebő – Pécsi Sándor – el akar hitetni magával. Pécsi éreztetni tudja, hogy Sebő nem hogy nem tud, nem hogy nem akar megszabadulni Lonkától, de egész életében egyetlen művet építgetett, lemondva a másik műről, a tudományosról. Ez a mű Lonka, Sebő viszonya Lonkához . . .

Nem tudjuk sajnálni, nem tudjuk megvetni sem, valamiért mégis megrendülünk. Talán azért, mert kell valami nagyság ahhoz, hogy egy ember következetesen ragaszkodjék a tulajdon vakságához, hogy tudatosan és elszántan építse tovább megaláztatások sorából álló életművét. Megrendülünk, mert láttunk egy Pécsi Sándort, akinek már nem eszközei vannak, nem mesterségbeli tudása, hanem aki egyszerűen Holly Sebestyén, Sebő, kósi lakos, itt él közöttünk, most már ismerjük.”

(*Színház, Spiró György szerepelemzéséből*)

1971

Schiller: *Ármány és szerelem*

„Pécsi Sándortól kapott sokadik élmény ez a Miller »városi zenész«. Csendjével, szerénységével és emelt hangjaival mélyen belénk vésődő mementót kiált minden önkény, minden zsarnokság, a minden és mindenkori igazságtalanság ellen. Azt valósítja meg tehát, amit Schiller akart, amiért remekművét az emberiség elé tárta örök használatra.”

(*Népszava, Rajk András*)

1972

Herman Wouk: *Zendülés a Caine bajón*

„Szólni kell Queeg szerepében Pécsi Sándorról, aki különleges bravúrral kerülte meg a buktatót, amellyel az egyértelmű állásfoglalás járna, és így rafinált ügyességgel hallgattatja el a néző kételeyeit; tudniillik nem játszik se bűnöst, se áldozatot. Kötéltáncosként egyensúlyoz a két véglet között, mindkettőből adagol alakításába, pontosan annyira ellenszenves és pontosan annyira szánandó, amennyire ez a mű maradéktalan élvezetéhez, a műfaj törvényeinek az író is megszegyenítő pontos érvényesítéséhez szükséges.”

(*Színház, Szántó Judit*)

Molnár Ferenc: *A hattyú*

„Úgy áll rajta a bölcs és aranyos Jácint atya csuhája, mintha Molnár órá írta volna a szerepet; ugyancsak lubickol ő is a pezsgő, szellemes közegeben.”

(*Esti Hírlap, Fencsik Flóra*)

„Pécsi Sándor túlteljesíti a tervet. Igaz, mindössze öt percig a II. felvonásban; egy báli legyezővel a kezében, amikor a legyező hajdani legyezővé lényegül, ő pedig, kiszökvén az akváriumából az élet-halál légszomjába, a megvalósíthatatlan vágyak szimbólumává.”

(*Népszabadság, Spiró György*)

*

„– Fél az öregségtől?

– Nem. Én már húszéves koromban vénembereket játszottam. Nagy gyakorlatot szereztem az öregségben.

– Hát a haláltól fél-e?

– Attól a legkevésbé! A sztoikus bölcsen nevelkedtem. S azt hiszem, elég nyugodt lehet a lelkiismeretem.”

(Részlet a Galsai Pongrác: *Öltözötükör* című ketetében megjelent interjúból)

Összeállította: *Cserje Zsuzsa*

Pécsi Sándor Sarkadi Imre Szeptember című drámájának öreg Sipos szerepében (Madách Színház, 1955) (MTI fotó – Bartal Ferenc felvétele)

Pécsi Sándor Percsihin szerepében. Gorkij: *Kispolgárok* (Madách Színház, 1964) (MTI fotó – Keleti Éva felvétele)

Pécsi Sándor Vass Évával és Cs. Németh Lajossal Arthur Miller: *Pillantás a hidról* című drámájában (Madách Színház, 1960) (MTI fotó – Bartal Ferenc felvétele)